

Prekadastrale bronnen uit de vroegmoderne periode.
Typologie en bruikbaarheid voor het onderzoek naar het wegenet.

PIETER BEYLS

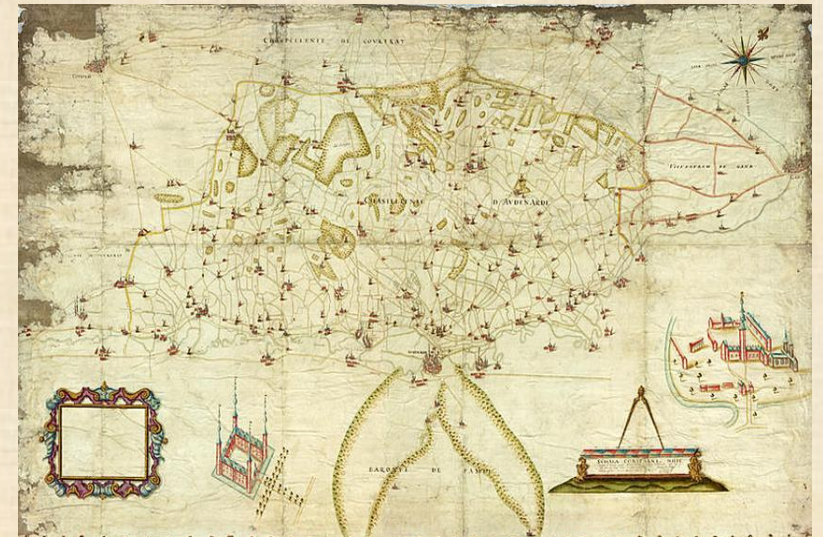
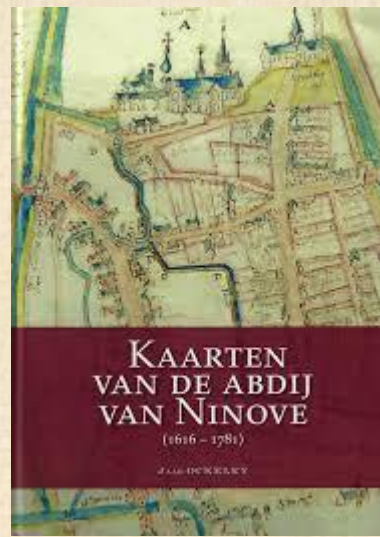

Overzicht presentatie

- Eigen achtergrond: landboekenproject Oost-Vlaanderen
- Vroegmoderne periode: archiefvormers en landboekhouding
 - Werkwijze overheid
 - Werkwijze landmeters en kaartenmakers
- Typologie van archiefstukken
- Typologie van de kaarten
 - Prekadastrale kaarten
 - Andere vroegmoderne kaarten
- Aandachtspunten m.b.t. informatie over het wegennet
- Bibliografie

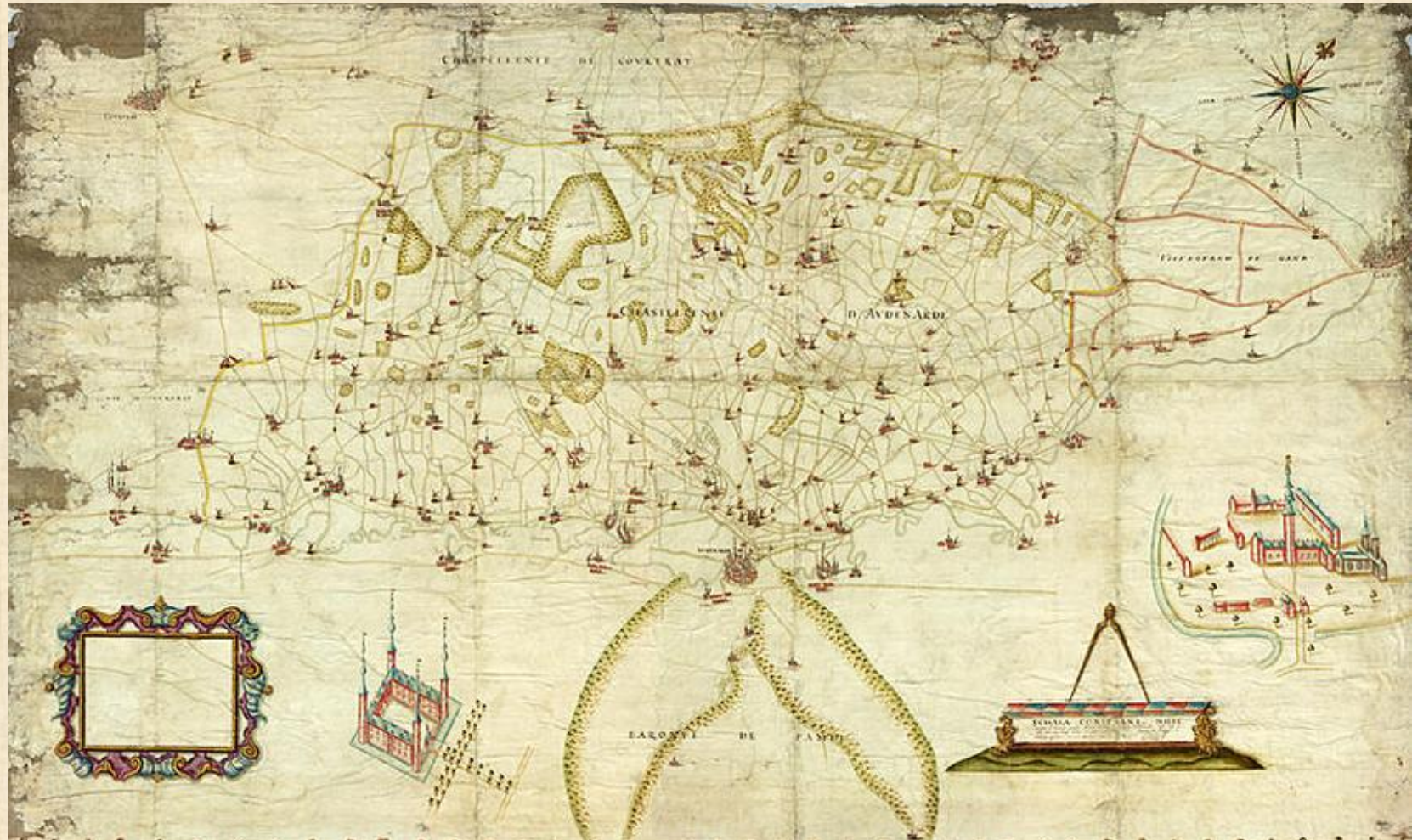
Eigen achtergrond

- Landboekenproject Oost-Vlaanderen
 - Studie over de archiefvormers en terminologie
 - Repertorium van landboeken, kaarten, ...
 - Onderzoeksgids
 - Uitgave land- en kaartboeken (Lebbeke, Zwijveke, Ninove, Stekene, Deinze)
- Kaartboeken abdij Herkenrode
- Kasselrijkaart Oudenaarde
- Kaartenmaker Philips de Dijn

Archiefvormers en landboekhouding

- Publieke archiefvormers
 - Lokale dorpsbesturen
 - Steden
 - Gewestelijke besturen
 - Centraal bestuur
- Private archiefvormers
 - Adel
 - Kerkelijke instellingen

Archiefvormers en landboekhouding

LOKALE DORPSBESTUREN

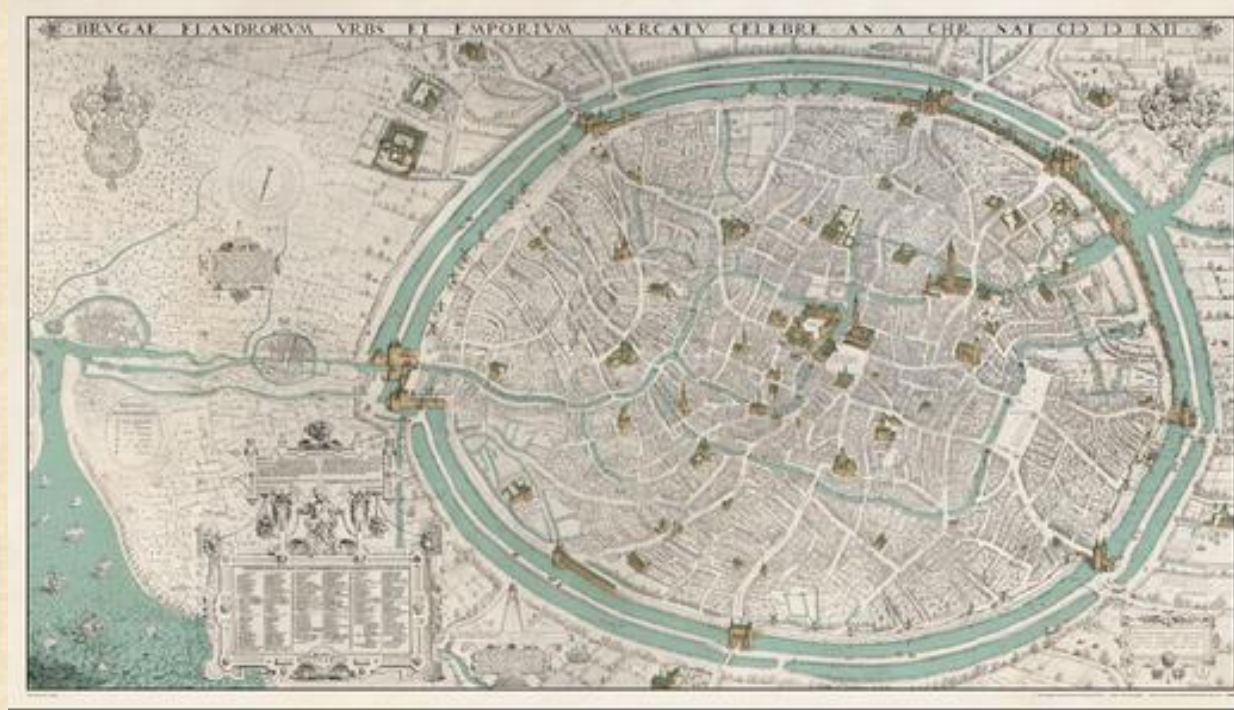
- belasting op het grondgebruik
- registratie, opmeting en/of waardebeoordeling van alle percelen
- opmaak ondersteunende documenten:
landboek, gebruikboek, kaarten
- Merk op: kaarten meestal pas in latere fase

Archiefvormers en landboekhouding

STEDEN

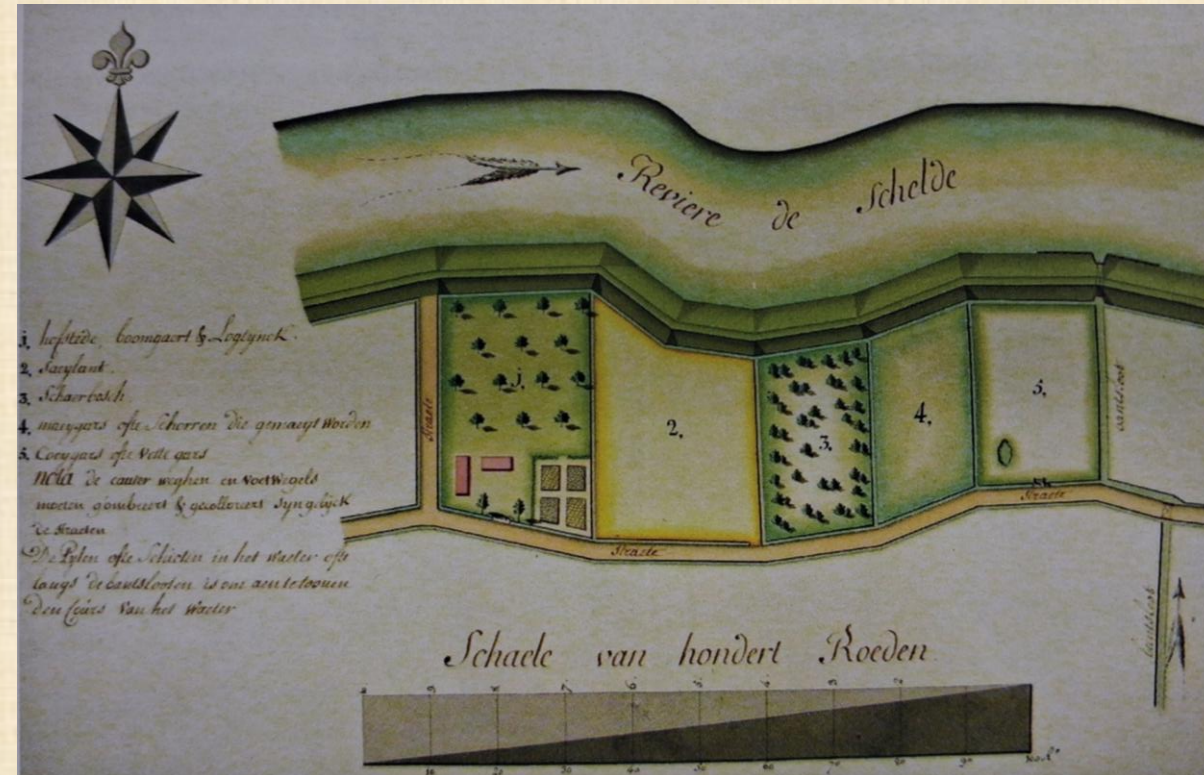
- belasting op bezit of eigendomsmutatie
- registratie, opmeting en/of waardebeoordeling van alle percelen
- opmaak ondersteunende documenten: register van het huisgeld, kaarten, stadsplattegrond

Archiefvormers en landboekhouding

GEWESTELIJKE BESTUREN

- controle op de rekeningen en de landboekhouding van lokale besturen
- bijhouden van kopieën van landboeken en kaarten
- initiatieven om op grote schaal opmetingen te verrichten
- opmaak ondersteunende documenten: instructies voor landmeters, overzichtskaarten
- daarnaast controle op het lokale onderhoud van de wegen en grachten

Archiefvormers en landboekhouding

GEWESTELIJKE BESTUREN

*“Daer de heerstraten ende andere wegen, te peerde en te voet,
soo nederliggen dat het waeter daerop, soo wel in den somer als in den winter blyft staen,
sullen grachten gemaect worden op beyde syden van vyf of van vier voeten wyd, ende drie voeten diep,
liggende deselve grachten vier voeten lager als het middelste van alsucke straeten.”*

Archiefvormers en landboekhouding

CENTRAAL BESTUUR

- controle op de rekeningen
- decreten om de inning van de belastingen efficiënter te laten verlopen
- Oostenrijkse periode: opvraging gegevens uit de landboeken ter ondersteuning van de karteringsopdracht van Ferraris
- Franse periode: opvraging gegevens uit de landboeken om de grondbelasting op Franse leest te kunnen organiseren

Archiefvormers en landboekhouding

PRIVATE ARCHIEFVORMERS

- beheer van het eigen patrimonium en inkomsten vanuit onroerende goederen
- nauwe samenwerking met landmeters

Landmeters en kaartenmakers

OPLEIDING

- Examen: vooral opmeting van percelen, bepaling van afstanden en hoogtes/dieptes; geen specifieke vragen over wegen
- Handboeken landmeetkunde: vooral rekenkunde, meetkunde, gebruik instrumenten, instructies i.v.m. dijken en grachten; geen specifieke werkwijze voor wegen

“... moet hij te velde alle partijen lants soo begankelijk, al onbegankelijk, met goet fondament scheijden en deelen ... Moet hij meten de hoogte van torens, bergen en andere verheven lichamen, ook diepte van eenige dingen ... moet hij meten distantien, als wijtte van rivieren, vestingen, hoe verre twee of meer hoog verheven lichamen van malkander staen, als men bij geene door belet van wateren of morassen komen kan.”

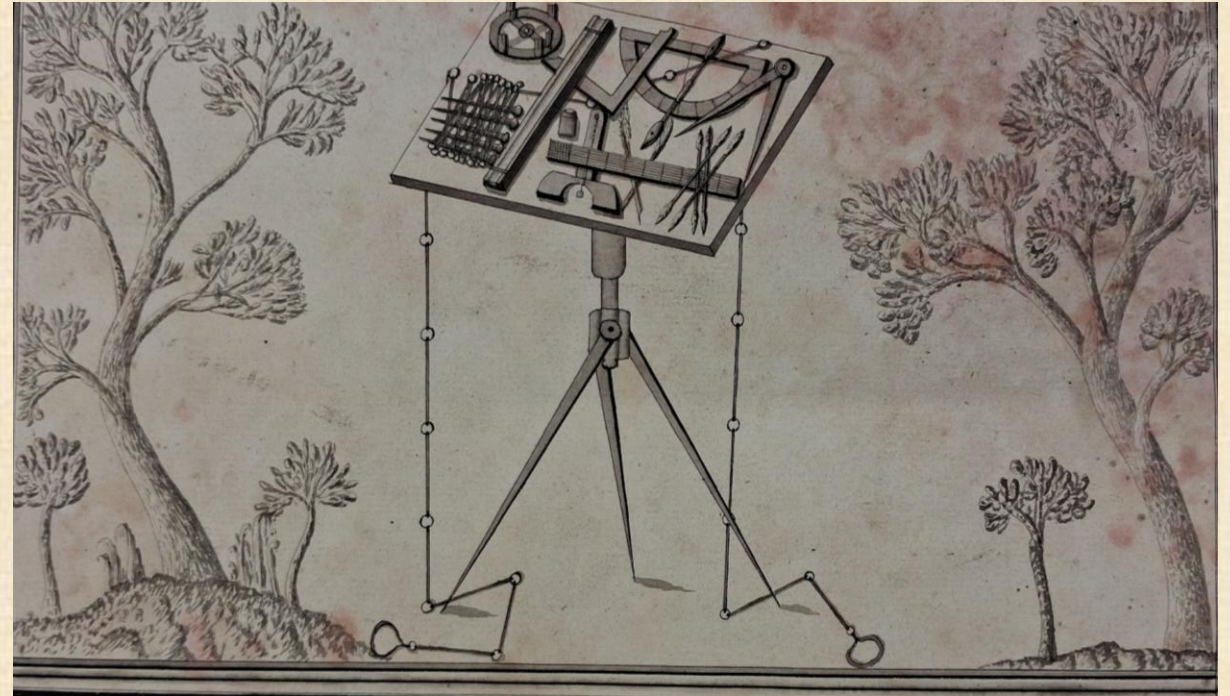
Landmeters en kaartenmakers

Heerwegh	40 voeten	Kautergat of aerdtgat	12 voeten
Gemeyen drywegh	24 voeten	Kerckwech	6 voeten
Zydewegh	18 voeten	Mercktwech	6 voeten
Leydewech	16 voeten	Borrewech	6 voeten
Molenwegh met kerren	12 voeten	Bruydtwech	6 voeten
Molenwegh te peerde	8 voeten	Manspadt	4 voeten
Molenwech met hooftsacken	6 voeten	Uit: Costuymen Brussel, 1368	

Landmeters en kaartenmakers

VELDWERK – VOORBEREIDEND WERK

- Meettafel
- Berekeningen
- Ontwerpkaart
- In de winter zelden veldwerk door de weersomstandigheden en de toestand van de wegen

Landmeters en kaartenmakers

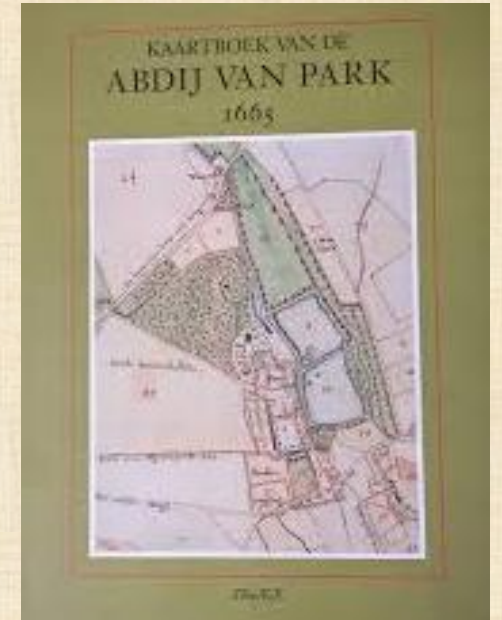
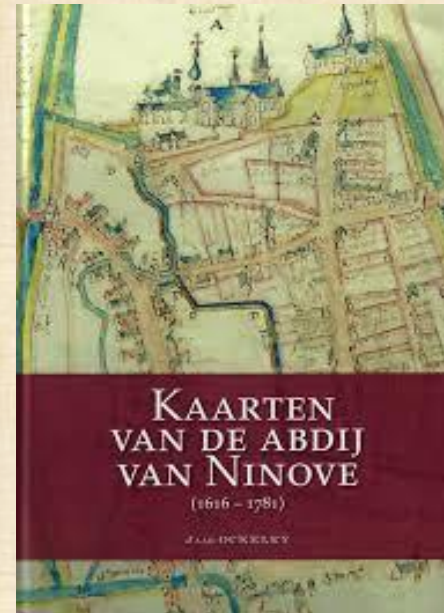
INSTRUCTIES VAN DE OPDRACHTGEVER

*“den aennemer sal verobligeert sijn
de ghemelde te macken carten behoorlijk te colloreren ende figureren
naer den heesch van de saecke
soodaenigh dat daer uijt sal connen ghesien worden
de grooten ende situatie van ieder partije
den naeme vanden proprietaris
of de selve is hofstede saijlandt bosch vijver ofte meersch
daer bij oock figurerende derespective straten, weggen, grachten, waeterloopen ende beken die aldaer sauden
moghen bevonden worden ”*

Typologie archiefstukken

DORPEN	STEDEN	GEWESTELIJKE BESTUREN	PRIVATE ARCHIEFVORMERS
landboek kaartboek overzichtskaart gebruikboek belastingkohier	register van het huisgeld wijkboek landboek met kaarten stadsplattegrond	kopie van landboeken en kaartboeken overzichtskaart	landboek kaartboek afzonderlijke kaarten

Typologie kaarten: kaartboek

Kaartboeken abdij Herkenrode, 1669-1685

Kaartboeken abdij Ninove, 1616-1781

Kaartboek abdij van Park, 1665

Typologie kaarten: kaartboek

Kaartboek abdij Averbode,
1650-1680

Typologie kaarten: afzonderlijke kaart

Kaartboek abdij Vorst, 1633

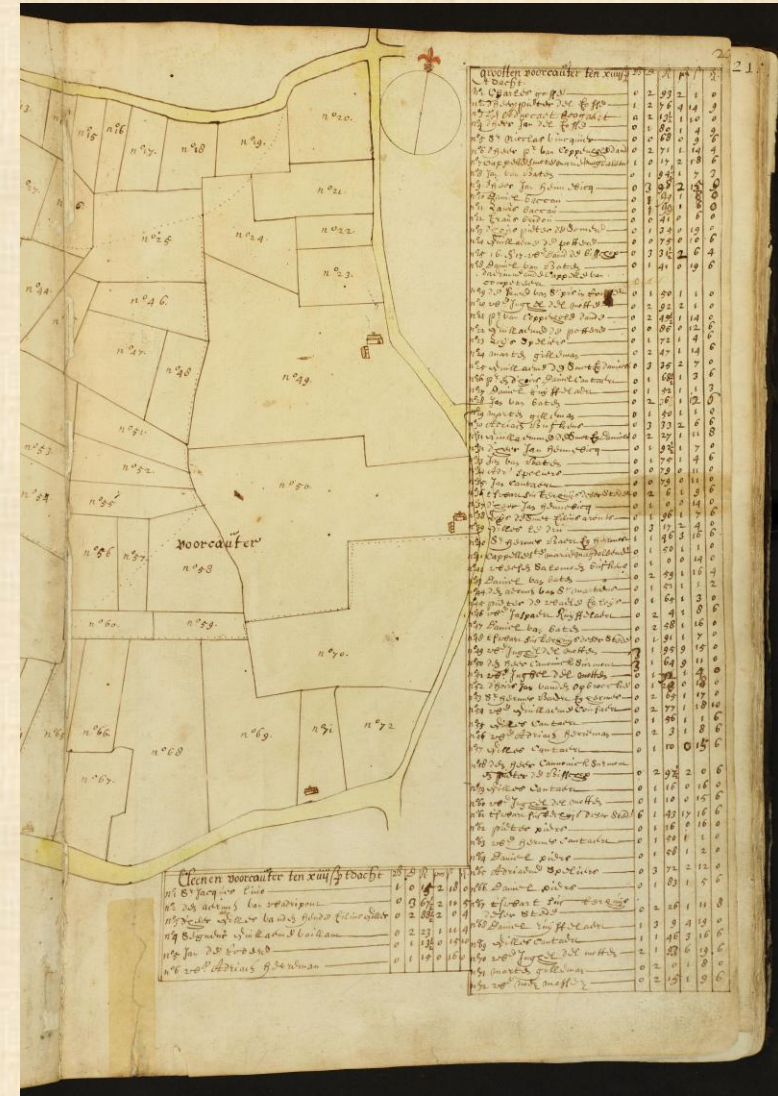
Kaartboek Meerbeke, midden 18de eeuw

Typologie kaarten: leggerkaart

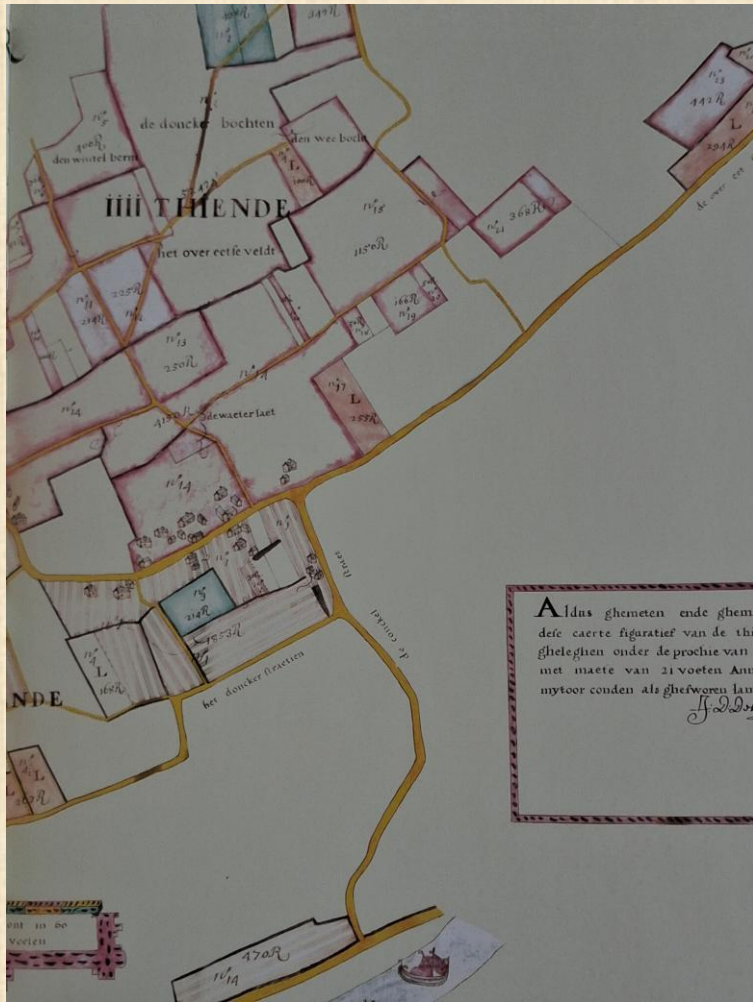
- Kaartboek Ronse, 1684
- Wegennet vormt 1,5% van de totale oppervlakte
- Verhouding lengte hoofdwegen en voetwegen: 60% - 40%
- In resolutieboeken dikwijls klachten over gebrekkig onderhoud door de aangelanden:

“datter noodigh is gecalseyt te worden eenen dobbelen waegewich ... mits door de groote moras ende vuylicheyte de waegens ende mensschen qualyck connen passeren.”

Typologie kaarten: tiendenkaart

Kaartboek abdij Zwijveke, 1739

Kaartboek abdij Ninove, 1751

Typologie kaarten: overzichtskaart

Kasselrij Oudenaarde,
1669

Typologie kaarten: wegenkaart

Land van Aalst, 1794

Getuigenis Johanna Schopenhauer
(1828):

“De weg van Brussel naar Gent kan in een halve dag heel comfortabel met de diligence afgelegd worden. Niemand aan wie we het vroegen, begreep waarom we bedenkingen hadden bij de manier van reizen die in dit land de allergewoonste zaak is.”

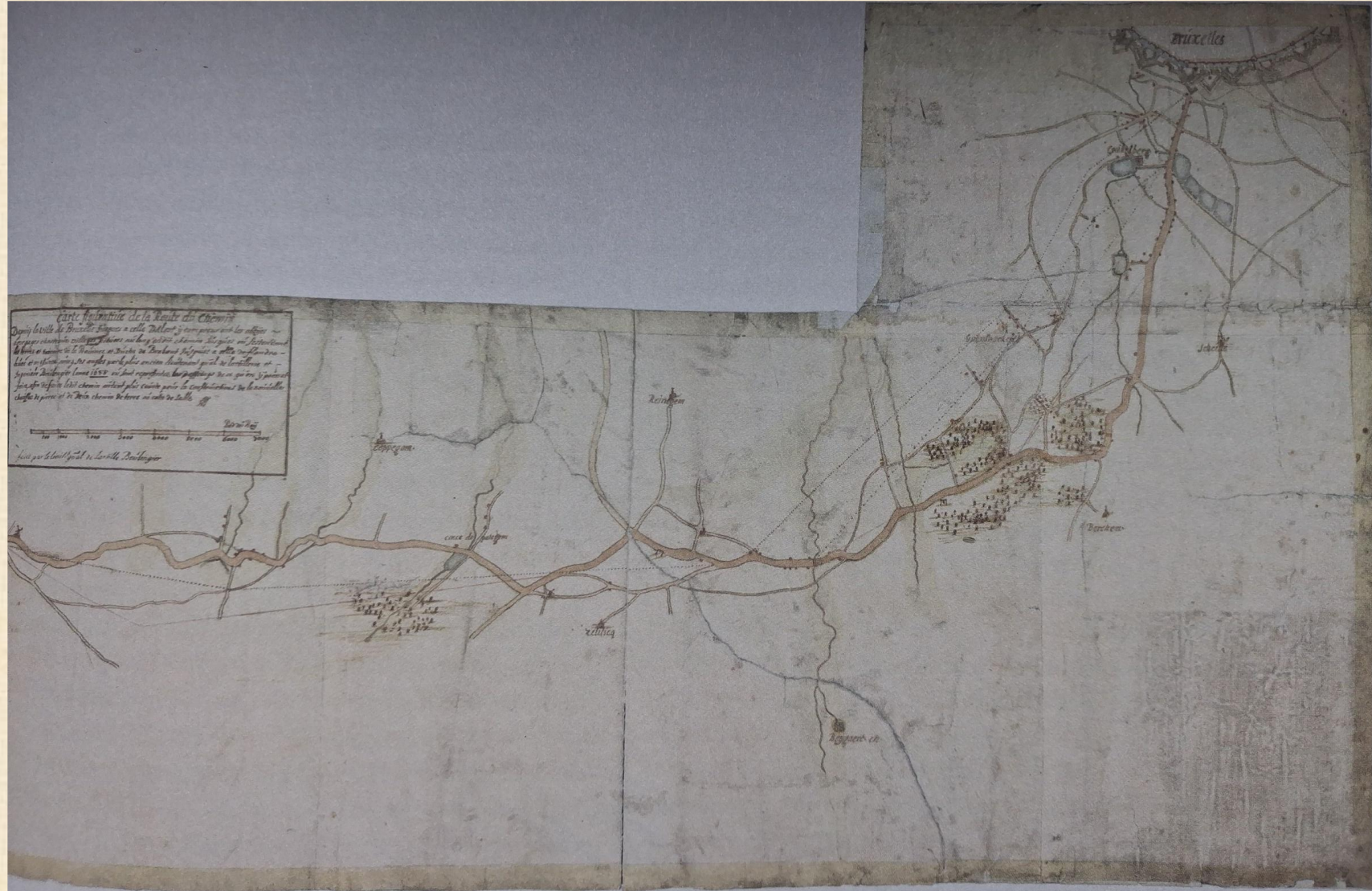

Typologie kaarten: wegenkaart

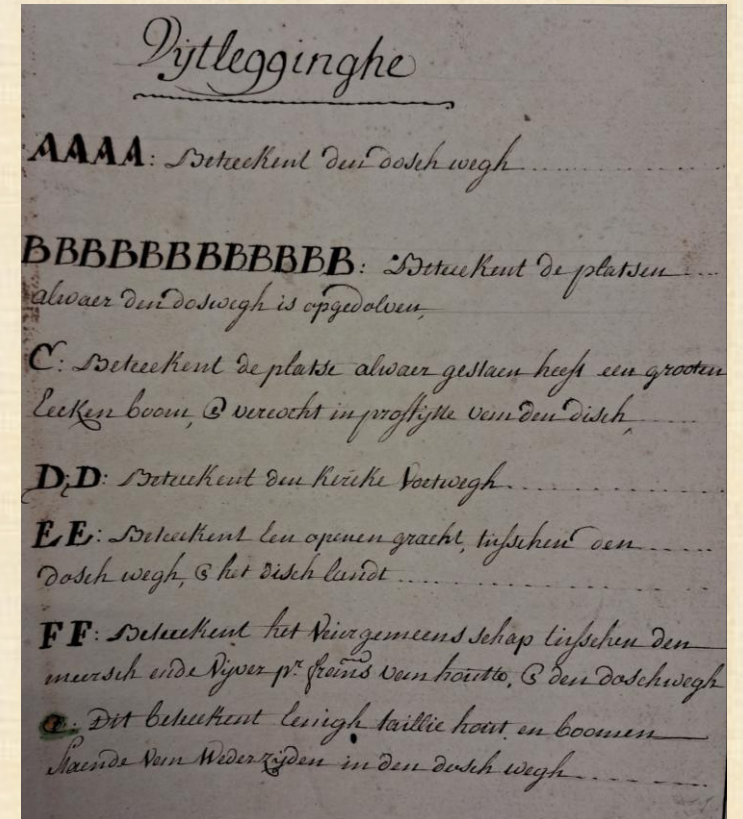
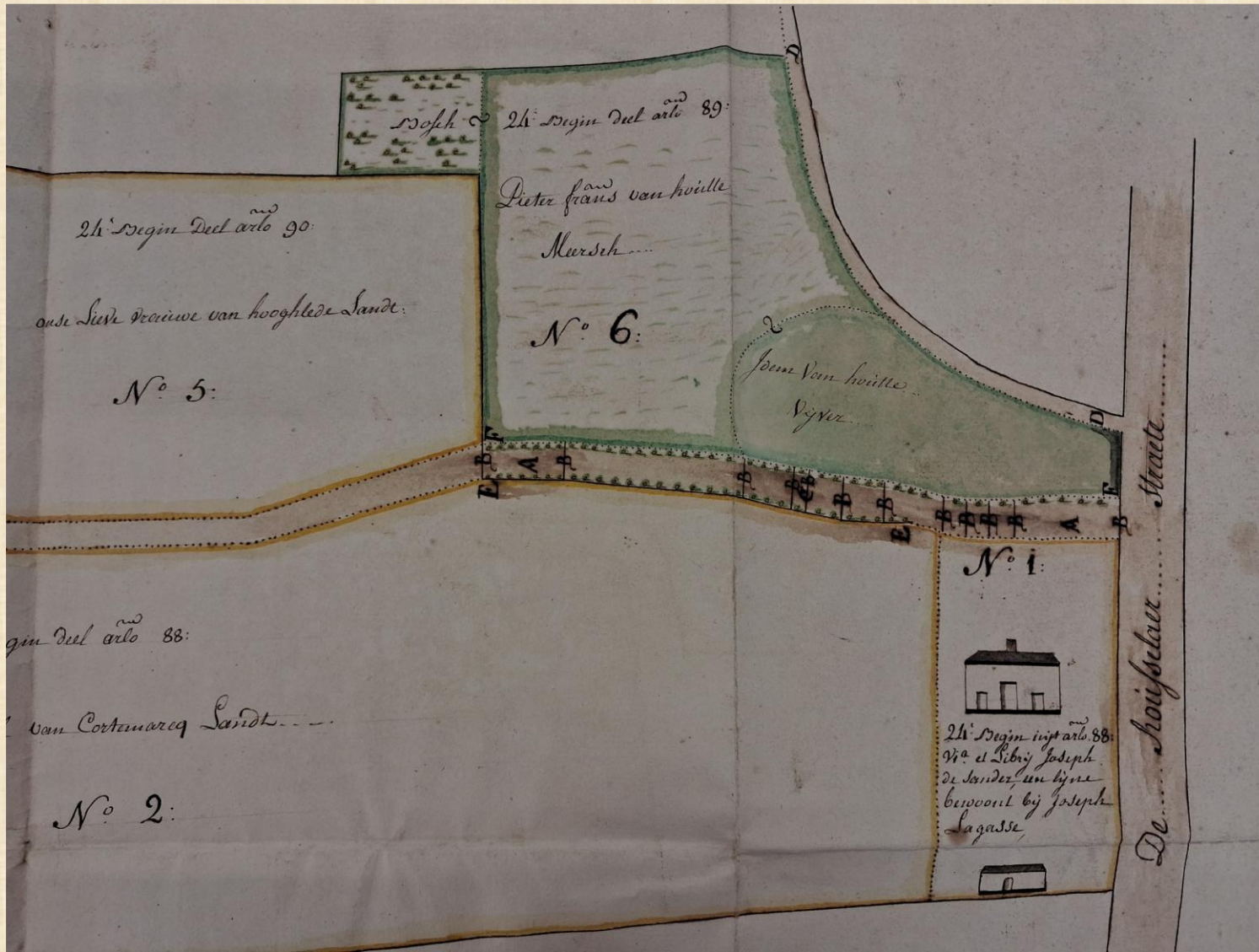
Ontwerpplan

steenweg Brussel –

Aalst, 1688

Typologie kaarten: proceskaart

Losweg te Kortemark, 1785

Typologie kaarten: proceskaart

Deinze, 1500

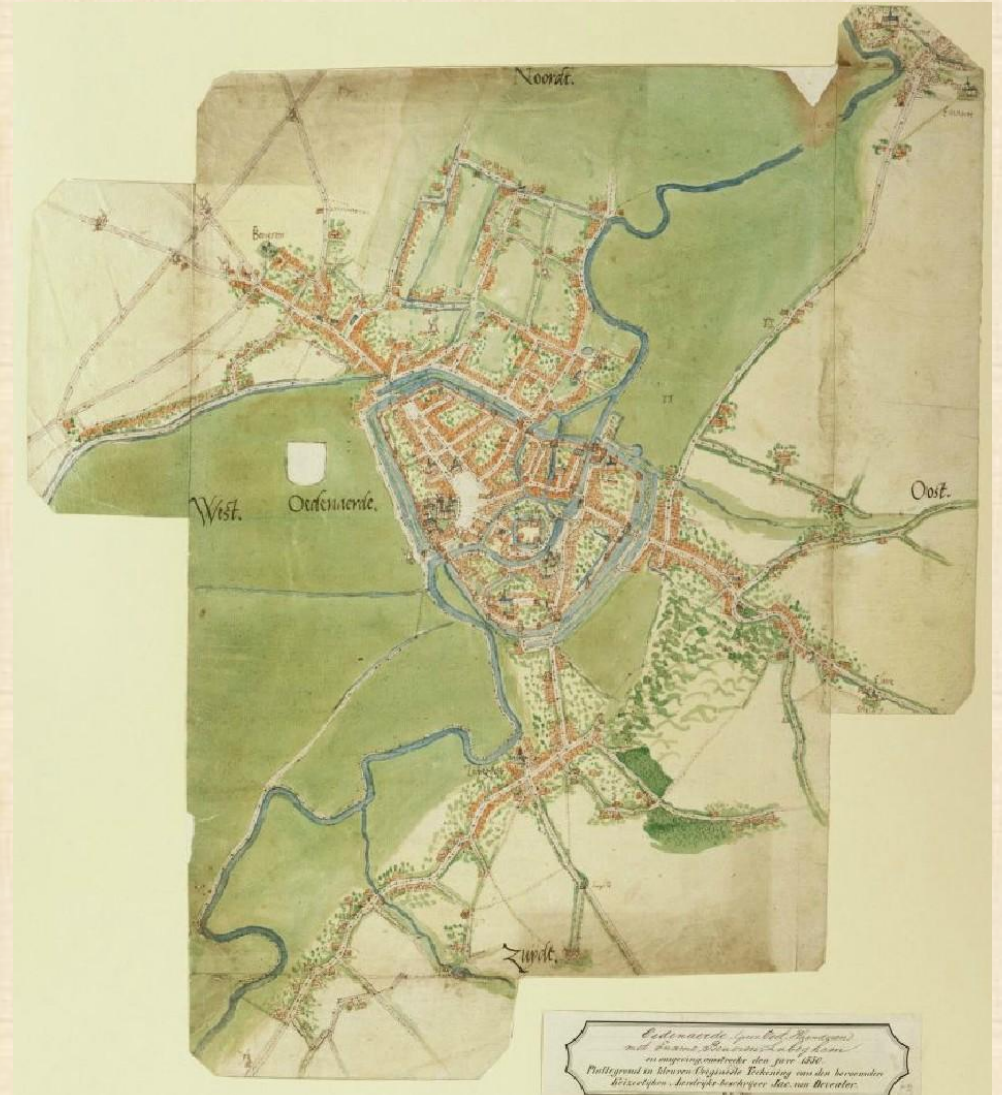
Diest, 1669

EEN WANDELING
DOOR DIEST IN 1669

Typologie kaarten: stadsplattegrond

- Jacob Van Deventer, stadsplattegrond Oudenaarde, 1550/1565
- Wegennet intra muros: 26,5% van de oppervlakte
- Wegennet extra muros: 10%

Typologie kaarten: militaire kaart

- Joseph de Ferraris, Kabinetskaart
Oostenrijkse Nederlanden, 1771-1778

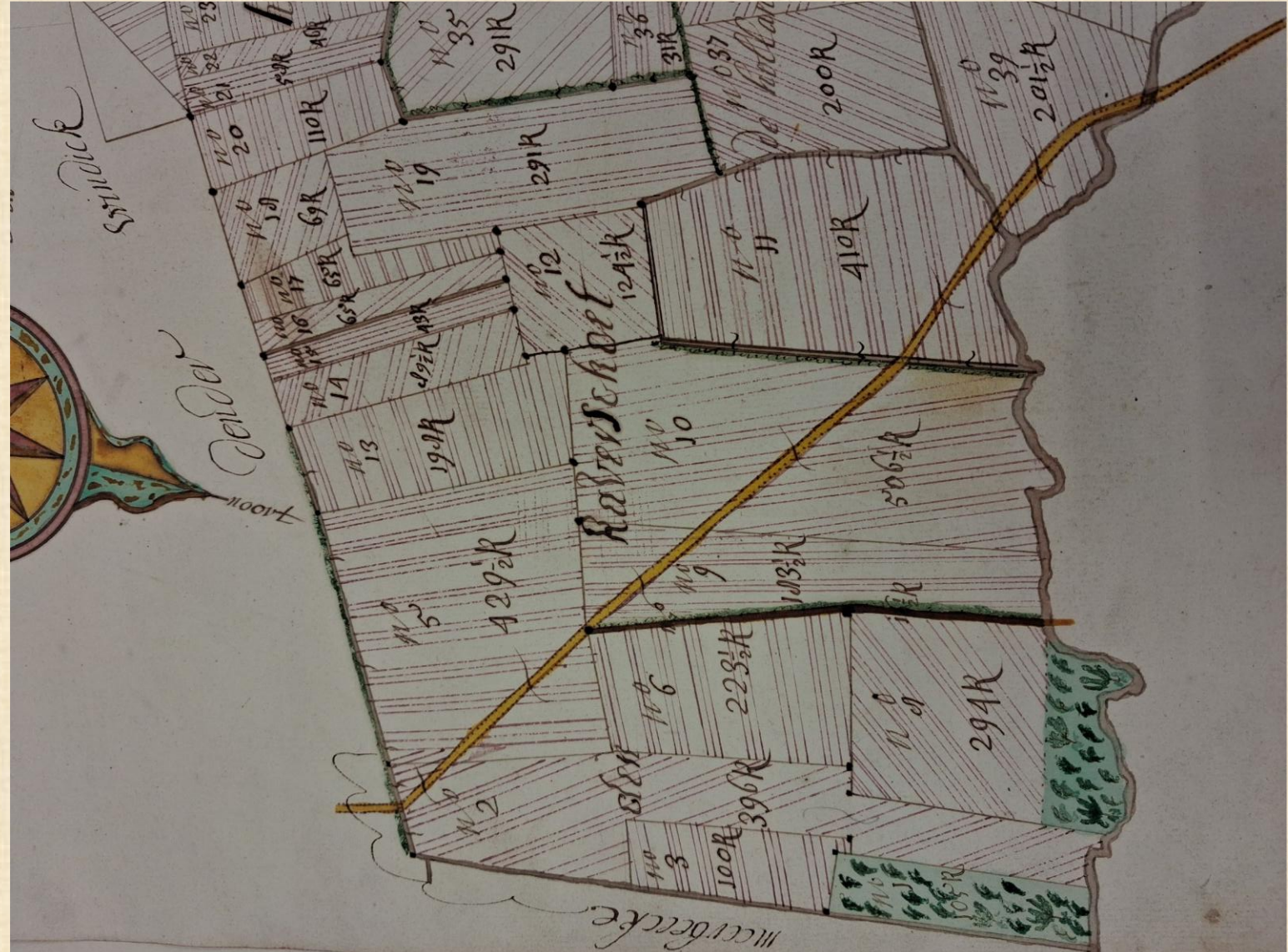
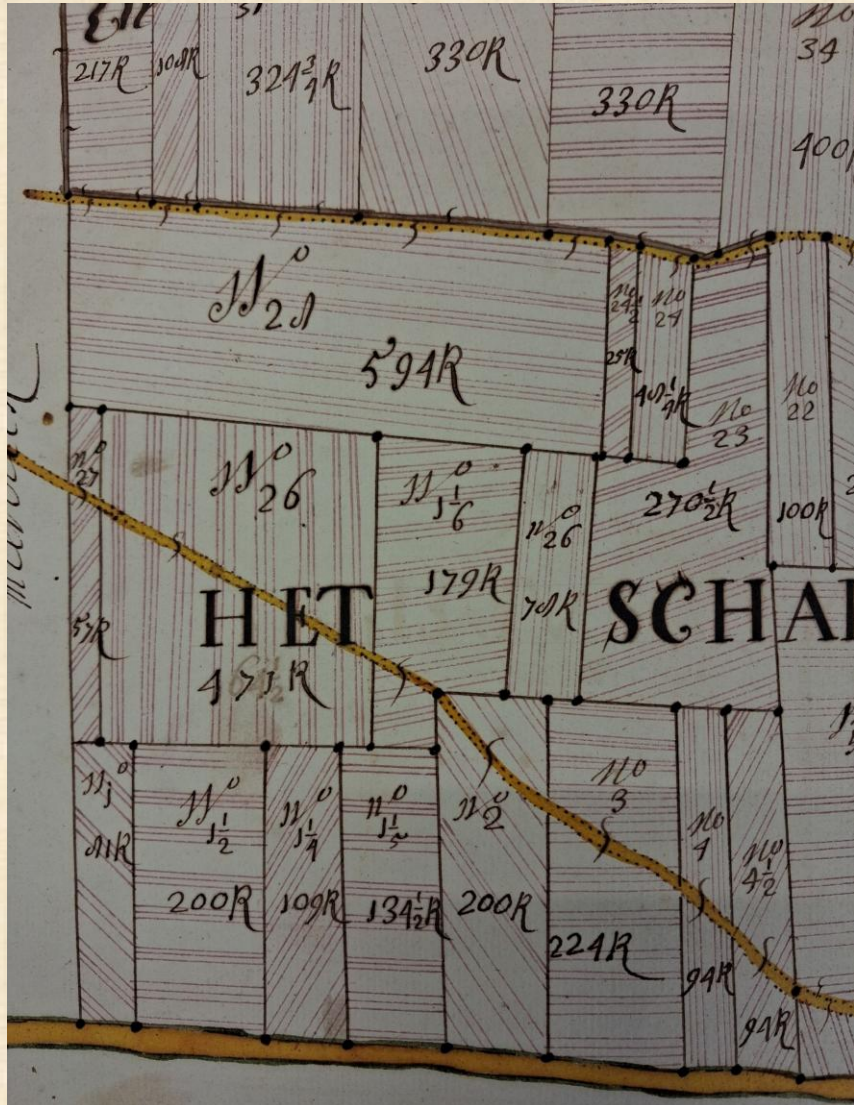
Aandachtspunten i.v.m. wegennet

- Legende van de kaart
- Symbolen
- Rol van de archiefvormer
- Rol van de landmeter / kaartenmaker
- Gewoonterecht
- Uniformiteit – variatie
- Kleurgebruik
- Landschapselementen
- Verkeerselementen en weggebruikers
- Tracé en breedte

“Op kaarten wordt de wereld niet nagebootst, er worden symbolen ontwikkeld waarvan wij aanvaarden dat ze verwijzen naar wat kaarten nooit werkelijk kunnen tonen.”

Oude kaarten lezen. Handboek voor historische cartografie, 2023

Kaartboek Pollare, 1762

Kaartboek Zarlardinge, 1760

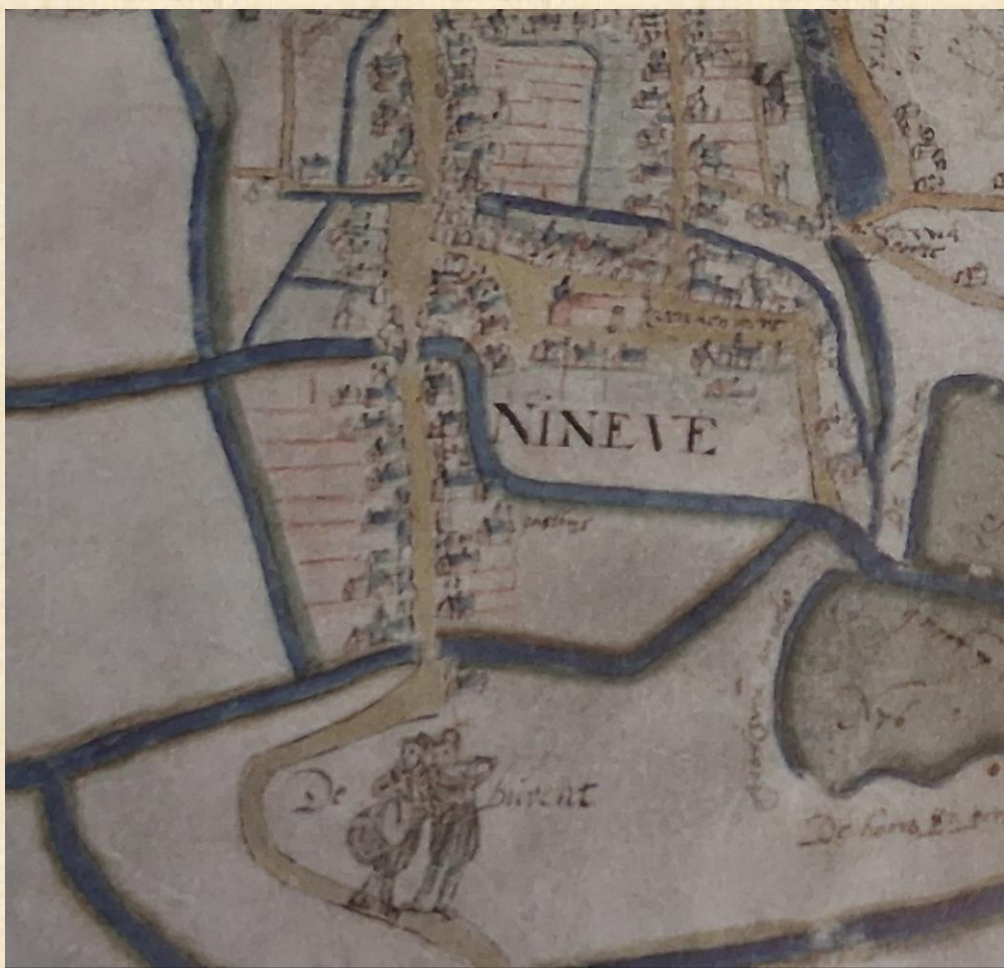
Kaartboek Zarlardinge, 1760

Kaartboek Pollare, 1762

Kaartboek abdij Ninove, 1662

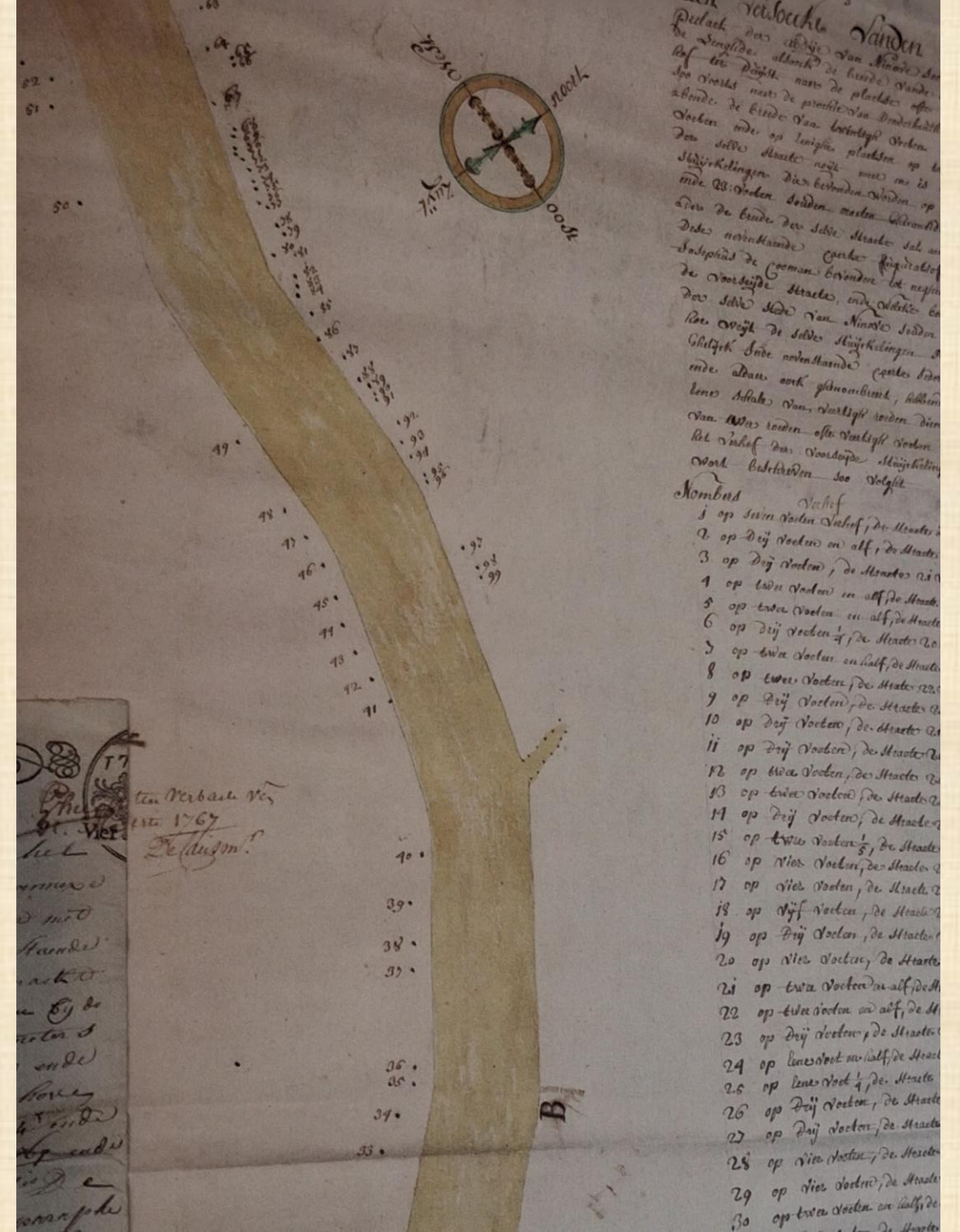
Kaartboek abdij Averbode, 1650-1680

- Kaart van de weg van Ninove naar Denderhoutem, 1767
- In opdracht van abdij van Ninove

“ghemeten de lenghde alsoock de breedte vande straete ...”

“de selve straete noijt min bevonden als hebbende de breedte van twintigh voeten”

- Landboek met kaarten Tiel, 1635
- Projectie van het wegennet op de Poppkaart, 1842-1879

Bibliografie

- Archiefvorming en typologie van het bronmateriaal
- Landmeters en kaartenmakers
- Case studies landboeken en kaartboeken
 - Publieke opdrachtgevers
 - Private opdrachtgevers
- Case studies stadsplattegronden
- Case studies overzichtskaarten
- Case studies wegen